

Folkrörelsearkivet för Uppsala län

Remissvar på SOU 2019:58, "Häri från till evigheten"

Dnr Ku2019/02112/KL

Den enskilda arkivsektorn syns verkligen i utredningen *Häri från till evigheten*. Det är en stor förtjänst. Vi ställer oss i huvudsak positiva till de förslag arkivutredningen lägger och som berör den enskilda arkivsektorn, men anser att de i flera fall inte är tillräckliga. Något vi kan notera är att utredningen, sin titel till trots, inte framhåller arkivverksamhetens syfte att bevara information för framtida generationer. Vi ser också anledning att framhålla behovet av arkivväsendets regionala närvaro och i samband med den, behovet av att uppmärksamma och anpassa arkivorganisationen för forskningens behov. Slutligen menar vi att utvecklingen av e-arkivsystem behöver prioriteras före massdigitalisering.

1. Arkivlagen och regleringen av enskilda arkivinstitutioner

Utredningens förslag till ny arkivlag innehåller flera förbättringar jämfört med nuvarande lag. För de enskilda arkiven och de enskilda arkivinstitutionerna innebär förändringarna sammantaget att arkivens betydelse för kulturarvet och arkivinstitutionernas status som kulturinstitutioner med ett samhällsuppdrag stärks. Utredningen föreslår att enskilda arkivinstitutioner som uppstår statliga bidrag omfattas av arkivlagen (3 §), vilket är en nyhet i förhållande till den nuvarande arkivlagen som enbart omfattar statliga och kommunala arkiv. Det är bra. Samtidigt måste påpekas att lagförslaget undantar en stor del av den enskilda arkivsektorn och ofullständig löser behovet av ett skydd av värdefulla enskilda arkiv.

Arkivlagens syften, arkivinstitutionernas uppdrag

Vi ställer oss bakom förslaget till en inledande syftesparagraf (1 §) och de tre syften som anges, nämligen (1) att trygga tillgången till allmänna handlingar, (2) främja tillgången till kulturarvet och (3) bidra till det demokratiska samhällets beständighet och utveckling. Det tredje syftet bör preciseras, då erfarenheten säger att uttrycket det "demokratiska samhällets beständighet" kan tolkas mycket olika. Vi tolkar att skrivningen syftar till att arkivverksamheten ska bidra till det demokratiska samhällets grundläggande informationsbehov och motverka manipulation och förvrängning av fakta. Ange det som ett syfte! Vi rekommenderar vidare att ett fjärde syfte formuleras; att arkivlagen syftar till att trygga det långsiktiga bevarandet av arkivinformation för framtida generationer. Framtiden kommer att ha ett behov av kulturarv och samhällsviktig information på samma sätt som idag. Ansvaret faller på vår generation att tillgodose det behovet.

Vi gillar också de föreslagna skrivningarna i 2 §. Det är en bra förändring att utsäga att "arkiven är en del av kulturarvet" utan att som idag inskränka till att de offentliga arkiven är en del av det nationella kulturarvet. Förändringen innehåller två viktiga erkännanden, dels av de enskilda

arkivens betydelse för kulturarvet, dels att ett kulturarv har en vidare betydelse än nationen – både geografisk utsträckning och potentiellt också i värderingen av narrativ. Detta är en mycket värdefull förändring.

Liksom i nuvarande arkivlag föreskrivs att arkiven ska ”bevaras, struktureras och förvaltas” för att tillgodose (1) rätten att ta del av allmänna handlingar, (2) behovet av information för rättsskipningen och förvaltningen och (3) forskningens behov. Det är goda riktlinjer för hur arkiv ska vårdas. Enskilda arkivinstitutioner berörs inte av de två första ändamålen, utan ska hantera arkiven för forskningens behov (se 7 § - om tillgänglighet).¹ Vi tar det uppdraget ad notam och återkommer nedan till hur detta behov bäst ska tillgodoses.

De enskilda arkivinstitutionerna och de enskilda arkivens skydd

Utredningen föreslår att enskilda arkivinstitutioner som uppbär statsbidrag (3 §) ska omfattas av arkivlagen i vissa delar, närmare bestämt i 7 §, 2 st och 14 §. De enskilda arkivinstitutionerna omfattas av 1 § syfte att främja tillgången till kulturarvet och bidra till det demokratiska samhällets beständighet och utveckling (men inte trygga tillgången till allmänna handlingar). Härtill kommer att, som nämnts, förvalta arkiv för forskningens behov och att leverera arkivinformaton till ett nationellt arkivinformatonssystem. Vi uppskattar som sagt detta förslag till förändring i arkivlagen. En stor fördel är det ”alexanderhugg” av den gordiska knuten 'Ackreditering av arkivinstitutioner för hantering av personuppgifter', som förslaget erbjuder.

Med tanke på den stora spännvidden av vilka som förvaltar enskilda arkiv, alltifrån privatpersoner till väl etablerade nationella arkivinstitutioner, får man ha respekt för svårigheten att hitta en bra avgränsning av vilka som ska omfattas av arkivlagen. Vi har inget annat förslag än arkivutredningens, alltså arkivinstitutioner som uppbär statsbidrag. Det behöver emellertid påpekas att många viktiga förvaltare av enskilda arkiv, som företagsarkiv och hembygdsföreningars arkiv, inte omfattas; vidare att kommuner och regioner står för mer omfattande offentliga bidrag än staten till det enskilda arkivväsendet, samt att det är enskilda *arkivinstitutioner* och inte enskilda *arkiv* som får ett utökat lagskydd. Problematiken för alla de lokala och ideellt förvaltade arkiven, som inte omfattas av arkivlagen enligt förslaget sammanhänger till stor del med behovet av en lokal infrastruktur som upprätthålls av föreningar eller företag – med till stor del ideella insatser som en förutsättning. (Mer om detta under avsnitt 3).

Det ingår i arkivutredningens direktiv att överväga ett tryggare skydd för enskilda arkiv mot förskingring och förstörelse. Arkivutredningen betonar betydelsen av att skriva in de enskilda arkivinstitutionerna i arkivlagen som en väg till ett utökat skydd. En viss sådan effekt har förslaget, om det kan uppfattas som ett ökat statligt åtagande att bidragsvägen garantera bevarandet av enskilda arkiv som förvaltas av enskilda arkivinstitutioner. Det finns också en potential att staten tillämpar en proaktiv kultur- och informationspolitik och med statsbidrag även ersätter ägare till enskilda arkiv, mot att de åtar sig sig att följa arkivlagen. Det är dock ingen tanke som uttrycks i

---

1 Det finns ytterligare ett behov som enskilda arkivinstitutioner förhåller sig till, som inte behöver nämnas i en arkivlag men som är viktig för att förstå de enskilda arkivinstitutionernas organisation. Arkivinstitutionerna har ett uppdrag gentemot sina medlemmar, deponenterna, att bevara, strukturera och förvalta arkiv. Detta intresse behöver inte alltid sammanfalla med ett forskningsintresse. Det liknar i mycket de anpassningar offentliga arkiv behöver göra för att tillgodose förvaltningens behov.

utredningen. Någon effekt för det allmänna medvetandet kanske också 2 § om arkiv som kulturarv kan få.²

Tyvärr finns risken att arkivlagen mest frälser de redan frälsta, vilket också Anna Karin Hermodsson framhåller i sitt särskilda yttrande. De enskilda arkivinstitutionernas arkiv är redan de minst hotade, det finns å andra sidan inte ens för dessa någon garanti för att den stora andelen deponerade arkiv inte återtas av sina ägare och därmed undgår arkivlagen. Framför allt skyddas inte arkiv som aldrig kommer i närheten av arkivinstitutionerna – vilket är det stora flertalet arkiv. Bland dem finns både arkiv vars ägare är opåverkade av argument om kulturarv och enbart ser kostnader med ett bevarande, samt de herrelösa arkiven. Förslaget kan få en verksam effekt, men enbart tillsammans med en aktiv statlig kulturarvspolitik som skjuter till väsentliga bidrag för detta.

Det är en svår sammanvägning mellan å ena sidan skydd av information i enskild ägo som är samhällsväsentlig eller har ett kulturarvsvärde, å andra sidan rättigheter som äganderätt, personintegritet och föreningsfrihet. För arkiv är det en känsligare avvägning än kulturmiljölagens inskränkningar i äganderätten för till exempel byggnadsminnen. Vi inser det, men anser trots det att arkivutredningen inte uttömt möjligheten att ge kulturarvsmässigt värdefulla arkiv ett utökat lagskydd, förslagsvis som ett tillägg till kulturmiljölagen. eller i arkivlagen, inspirerad av kulturmiljölagen. Arkiv ska i vissa fall kunna kulturminnesskyddas. Ett sådant lagskydd, tillsammans med att de enskilda arkivinstitutionerna omfattas av arkivlagen och en statlig myndighet som aktivt bevakar enskilda arkiv, skulle ge ett gott skydd mot förskingring eller förstörelse.

Ett nationellt informationssystem

Utredningen föreslår att i arkivlagen införa 14 § om myndigheters och de enskilda arkivinstitutionernas rapporteringsskyldighet till ett nationellt arkivinformationssystem, bland arkivarier känt som den sedan 1990-talet existerande Nationella arkivdatabasen (NAD). Vi ställer oss positiva till detta förslag. Det finns en stark uppslutning bland arkivarier och forskare om nyttan med NAD och att det är en olägenhet att arkivinformation inte redan finns samlad. Intresset för att kunna leverera arkivinformation till NAD är sedan länge påtaglig inom den enskilda arkivsektorn.

Det arkivutredningen anför om svårigheterna att leverera till NAD (s. 554) är välbekanta för oss: andra format på informationen, programvara som inte fungerar för export (förteckningar skapade i ordbehandlingsprogram förekommer inte så sällan) eller att innehållet i förteckningarna behöver redigeras. Ett hinder för leveranser har utgjorts av att Riksarkivets egna system Arkis inte varit öppet för användning av arkivinstitutioner utanför Riksarkivet. Istället behöver de olika kommersiella registreringssystemen utveckla rätt exportfunktion m.a.o. någon kund måste ha råd att beställa en sådan utveckling. En stor utmaning väntar myndigheter, enskilda sektorn och inte minst många kommuner. En stor utmaning väntar också Riksarkivet, som dels kan behöva utvärdera informationssystemets utformning och dels finna den fungerande balansen mellan standardmässigt

---

2 Den följs dock inte av en liknande deklARATION som i 1 kap, 1 §, Kulturmiljölagen ”Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa aktsamhet mot kulturmiljön./ Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.” Arkivlagen omfattar enbart arkivinstitutioner och inte allmänheten.

oklanderliga leveranser som underlättar sökbarheten och tolerans mot avvikelser som gör det möjligt för fler att leverera snabbare.

Med tanke på utmaningarna uppskattar vi även arkivutredningens förslag att tillföra tre miljoner årligen till Riksarkivet 2022–2023 samt två miljoner årligen åren därefter (s. 565). Riksarkivet har under lång tid behövt en resursförstärkning för NAD. Vi gör samtidigt bedömningen att detta tillskott inte kommer att räcka för de utmaningar som både statliga och kommunala myndigheter och de enskilda arkivinstitutionerna står inför. Huvuddelen av kostnaderna kommer att ligga på dem och även om Riksarkivet ska kunna utnyttja den extra tilldelningen till stödjande insatser, så lär det inte räcka till det som för många arkivinstitutioner både handlar om en omgestaltning av IT-infrastrukturen och en betydande ”handpåläggning” för själva informationsinnehållet. För den enskilda arkivsektorn finns det goda skäl att se dessa anpassningar som en del av utvecklingen av e-arkivsystem (mer om det nedan).

2. Resursförstärkningar till enskilda arkivsektorn

Arkivutredningen föreslår en förstärkning av de statliga bidragen med 10 miljoner kronor årligen till de regionala arkiven och 10 miljoner årligen till de ”nationella” arkiven. Nuvarande bidragssystem kvarstår. De regionala arkiven ingår i den regionala kultursamverkansmodellen och förstärkningen fördelas av kulturrådet till de olika regionerna. Riksarkivet delar ut bidrag till de nationella arkiven. Dessutom föreslås en särskild förordning om att statsbidrag i formen projektbidrag på upp till fem miljoner kronor, utdelas för att främja bildande av arkivcentra. Den berör inte enbart enskilda arkivinstitutioner, utan även föreningar och kommunala myndigheter. Den utesluter inte heller att också statliga myndigheter ingår.

Tio miljoner i förstärkning till den regionala samverkansmodellen

Det är välkommet med förslaget till resursförstärkning av statliga bidrag till den enskilda sektorn. För de rikstäckande arkivinstitutionerna som tilldelas bidrag av Riksarkivet, rör det sig om en förstärkning på cirka 110 %, vilket bör ge dessa arkivinstitutioner betydande möjligheter att utveckla sin verksamhet. För de regionala enskilda arkivinstitutionerna, där det statliga bidraget utgör en del av bidragen inom ramen för den regionala kultursamverkansmodellen, innebär det en ökning av bidragen på cirka 15 %. Även det är en substantiell ökning som kommer att ge ekonomiskt trängda arkivinstitutioner lättnader och utrymme för en del investeringar.

Arkivutredningen går inte närmare in på hur dessa 10 miljoner kommer att adresseras till den enskilda regionala arkivsektorn, mer än att det ska ske av Statens kulturråd och inom regional kultursamverkan. Som bekant ger den modellen normalt ett stort utrymme för regionerna att fördela statliga medel mellan olika kultursektorer. Vi utgår från att medlen, för att få sin avsedda effekt, denna gång är öronmärkta och att fördelningen förenas med någon form av försäkran att regionerna inte minskar på sin andel till den enskilda arkivsektorn. Vi är däremot inte helt säkra på att regionerna kommer att uppskatta detta.

Vi välkomnar som sagt denna uppräknings av medlen och den förbättrade ekonomiska situationen det kommer att innebära. Vi tror emellertid att det är för optimistiskt att ett tillskott på 15 % skulle lösa *både* behovet av en större grundtrygghet *och* frågan om omhändertagandet av herrelösa arkiv,

samt *därtill* ge ett utrymme för fler regionala arkivinstitutioner (det sistnämnda är å andra sidan ändå inte en trolig utveckling) (s. 387). Svagheter med den enskilda regionala arkivsektorns finansieringsmodell beskrivs väl av arkivutredningen (s. 365–368), men den föreslås trots det att bevaras (s. 386). De ideella föreningarna baserar sin ekonomi på bidragen enligt kultursamverkansmodellen, vilka till en större del kommer från regionerna och till en mindre del från Statens kulturråd (vilket gäller också inräknat det föreslagna tillskottet).³ Härtill baseras ekonomin på föreningarnas och företagens medlemskap i de ideella föreningarna, samt de års- och depositionsavgifter som tas ut. Redan innan den sjukvårdskris och förväntade ansträngning av regionernas ekonomi vi i dagsläget kan förutse i coronapandemins spår, fanns tydliga varningar för att regionernas ekonomi står inför strukturella svårigheter med stagnerande skatteunderlag och växande vårdkostnader. Medlemsavgifter som finansieringsform riskerar också ha en vikande acceptans bland företag och föreningar, i takt med en föreningskultur som är i färd med att förändras till en nätverkskultur och en företagskultur som i minskande grad har den lokala förankring som krävs för ett engagemang i ett länsarkiv. Det finns många tilltalande drag med den regionala kultursamverkansmodellen: kort uttryckt betonar den det regionala sammanhang som de enskilda arkivinstitutionerna verkar i. Vi ser därför skäl till att bevara den. Samtidigt utsätts den för ekonomiska utmaningar och kan genom sin decentralisering försvåra för gemensamma interregionala lösningar. Vi ser därför skäl att komplettera den.

Vi ser med intresse på förslaget från Centrum för Näringslivshistoria (s. 368) att göra arkivinstitutionernas medlemsavgifter avdragsgilla, som ett ekonomiskt incitament för företag att ”bidra till forskningen med värdefullt källmaterial”. Vi inser dock att för många av våra mindre föreningar, där en medlemsavgift på 400 kronor kan utgöra procentdelar av deras årliga kostnader, är utsikten till skatteavdrag inte ett incitament. Men någon annan form av statligt erkännande vore möjligt att ge. Våra medlemsföreningar gör verkligen en betydande insats för forskningsinfrastruktur och kulturarv, vid sidan av alla andra samhällsnyttiga ideella samhällsinsatser föreningar bistår med. Vi kan också för övrigt gå i god för *Centrum för Näringslivshistoria* kompetens i fråga om självfinansiering och affärsmässighet. Deras erbjudande att dela med sig av denna ska tas på allvar, även om lösningarna inte rakt av kan översättas till ett regionalt föreningsarkiv.

Vi ser också med intresse på de initiativ till interregional kultursamverkan som Regionsamverkan Sydsverige,⁴ och liknande ansatser i vår egen landsända.⁵ Inom områden som till exempel IT-stöd och administrativa system kan länsarkiven hitta gemensamma lösningar om de får ett interregionalt understöd.

Som vi konstaterade angående skyddet av enskilda arkiv genom de enskilda arkivinstitutionerna i arkivlagen, så är det en modell som enbart kan få effekt om den kombineras med betydande, proaktivt handlande från statlig sida, som inbegriper bidrag tillräckligt övertygande också för mer

---

3 Det samlade bidraget till de regionala enskilda arkiven inom ramen för kultursamverkansmodellen var cirka 68 miljoner kronor 2017. Den statliga andelen var enligt arkivutredningen 12 miljoner två år senare, eller ca 18 %. Med den ökade tilldelningen skulle statens andel bli omkring 30 % och mer betydande, men fortfarande mindre än regionernas bidrag.

4 <https://regionsamverkan.se/>

5 <http://svenskacentralarkivet.fi/nyheter/>

ljumma ägare av enskilda arkiv. Ansvar för denna proaktivitet hamnar enligt denna modell i hög grad hos de enskilda regionala arkiven. I de regionala sammanhangen har vi också både det kontaktnät och den kompetens som krävs för att identifiera och värdera kulturarvsvärdet hos enskilda arkiv. Det krävs dock en starkare ersättningsmodell än den arkivutredningen föreslår för att skyddet av enskilda arkiv skulle bli nämnvärt bättre än det vi erbjuder idag.

Arkivcentra – även med e-arkivsystem

Arkivutredningen föreslår en förordning om statsbidrag till arkivcentrum (s. 58) enligt vilken statsbidrag i form av projektbidrag, i mån av medel kan beviljas för att förbereda nya eller utveckla befintliga arkivcentrumbildningar. Villkoret är att minst två kommunala myndigheter, enskilda arkivinstitutioner och institutioner eller föreningar med anknytning till arkivverksamhet söker medlen i syfte att bedriva viss gemensam verksamhet, och att de har gemensamma lokaler, eller lokaler i anslutning till varandra.

Vi välkomnar förslaget till förordning och i synnerhet den summa på fem miljoner kronor årligen som föreslås tilldelas för ändamålet. Arkivcentrumbildningar har många fördelar. Gemensamma lokaler, en större gemensam bemanning, möjlighet att dela på tekniska system och ett samlat arkivbestånd med anständiga öppettider för forskare, är några fördelar som kan nämnas. Centrumbildningar är inte, som Anna Karin Hermodsson påpekar i sitt särskilda yttrande, vårt enda behov och inte heller alltid lösningen på de behov som finns. Det finns ytterligare behov av statsbidrag. Trots det ser vi en nytta med denna förordning. Centrumbildningar är komplicerade att genomföra även när parter är överens om fördelarna. Inte minst ligger svårigheten i att just de små institutionerna eller föreningarna med störst behov av att genomföra en centrumbildning, sällan samordnat kan få till stånd den kapitalinsats som krävs. Projektbidraget kan övervinna svårigheterna med att övertyga flera anslagsgivare – kommuner, föreningar, regioner, finansdepartementet – om att gemensamma skjuta till anslag. När det fungerar är det utmärkt. Tyvärr leder det emellanåt till långbänkar och till slut strandade planer.

Vi ser en viktig möjlighet att med projektbidragets hjälp kunna gå samman i gemensamma e-arkivsystem och deras drift. Ett konkret exempel på ett sådant arkivcentrum är Sydarkivera i Alvesta, som skapats som ett kommunförbund av flera kommuner. Eftersom arkivutredningen har ett annat fokus i diskussionen om arkivcentra, vill vi understryka betydelsen av att förordningen också kan tolkas, och bör tolkas, som ett möjligt stöd för gemensamma *e-arkivsystem*. Det kan den nämligen. Även i de fallen handlar det om gemensam verksamhet för flera arkivinstitutioner eller myndigheter och även i de fallen delas lokal för anläggningen och kontorsyta för dem som drifvar systemet. Och även om "forskarsalen" är en portal på world wide web så kommer i vissa fall sannolikt även tillgängliggörande off-line behöva erbjudas i särskilda lokaler.

En annan synpunkt vi vill framhålla, är att förordningen – och ett generöst tillskott av medel till dess uppfyllande – kan få en viktig roll för att trygga den regionala närvaron av arkivinstitutioner i landet. Förordningen utesluter inte att Riksarkivet också ingår i ett arkivcentrum, vilket är värt att påminna om när arkivutredningen föreslår att förordningen med instruktion till Riksarkivet (2009:1593) ska innehålla skrivningen att *Riksarkivet ska bedriva verksamhet på de orter som motiveras av myndighetens uppgifter* (19 §). Det leder till vårt nästa tema om regional och lokal

infrastruktur.

3. Forskningens behov av en regional och lokal arkivinfrastruktur

Runt årsskiftet började protester från forskarsamhället höras över Riksarkivets neddragningar av öppettider och av Arbetarrörelsens Arkiv och Biblioteks neddragning av framför allt biblioteksverksamheten. Protesterna visar på ett användarbehov som arkivutredningen inte uppehåller sig mycket kring, utöver en kortfattad beskrivning av forskare som avnämare (s. 162-164). Detta trots arkivlagens 2 § om att förvalta arkiven för forskningens behov. Det har inte hört till direktiven, men en belysning vore välbehövlig. Det regionala behovet av en arkivinfrastruktur kan i hög grad också sägas vara ett forskningens behov.

Forskare framhåller behovet av en tillgänglig forskarservice i fysiska lokaler och kunniga arkivarier att tillfråga, inte bara i Stockholm utan i hela landet. Inte bara för akademisk forskning, utan också för till exempel lokalhistorisk och personhistorisk forskning eller journalistisk research: alltså en systematisk eftersökning och informationsbearbetning av arkivhandlingar i syfte att utveckla empiriskt grundad kunskap.

Med förslaget till arkivlagens 3 § och 7 § får de regionala enskilda arkiven ett särskilt ansvar för att bevara, strukturera och förvalta arkiv, samt att tillgängliggöra dem för forskningens behov. Inte ensamt, då ansvaret delas med offentliga arkiv, men mer renodlat. Vi har redan vår verksamhet definierad till ett länssammanhang, ett regionalt uppdrag. Det är därför vår spelplan och vårt ansvar att överväga hur en regional infrastruktur för arkivforskning bäst bör ordnas. Vi ser här flera skäl till bekymmer. En första är en risk för att Riksarkivet drar sig undan en regional närvaro. En andra är den regionala kultursamverkansmodellens otillräcklighet för att samla de regionala arkivresurserna. En tredje är tendensen till stuprör mellan kulturdepartementets ansvar för arkiv och utbildningsdepartementets ansvar för forskning och högre utbildning, en fjärde är utmaningarna för de små ideellt drivna och lokalt verksamma arkivinstitutionerna som inte omfattas av arkivlagen.

Riksarkivets regionala närvaro

I förordningen med instruktioner till Riksarkivet, 18 och 19 §§. försvinner landsarkiven som institutioner och RA:s närvaro i landsarkivens residensstäder ersätts med skrivelsen att Riksarkivet ska bedriva verksamhet i de orter som motiveras av myndighetens uppgifter. Förändringen rymmer en risk att Riksarkivets regionala närvaro försvagas, med undantag för de båda kommunarkiven i Stockholm och Malmö och den enskilda arkivinstitutionen Värmlandsarkiv i Karlstad, vars landsarkivfunktioner fortsatt säkras (s. 518-520). Landsarkiven har aldrig haft en idealisk regional täckning, det rör sig om landsändar mer än län och många har sett sig förfördelade när ”deras” arkivhandlingar hamnat avlägset till. Om Riksarkivet ser till det behovet och till exempel med hjälp av möjligheten att utveckla regionala arkivcentra tillsammans med kommunala och enskilda arkivinstitutioner, så kan förändringen mycket väl vara förmånlig och öka Riksarkivets regionala närvaro. Det är emellertid väl så sannolikt att Riksarkivet av rationaliseringsskäl och med den motivering som arkivutredningen framhåller (s. 518) – att digitaliseringen skapar nya möjligheter att tillgängliggöra arkivmaterial oavsett var man bor – använder möjligheten att centralisera verksamheten till Stockholm.

Situationen skiljer sig i olika län, men i Uppsala län är Uppsala landsarkiv, ULA (som vi fortfarande säger) den centrala arkivinstitutionen för både det regionala kulturlivet och för forskning och utbildningsväsendet – och naturligtvis för oss övriga arkivinstitutioner. Uppsala universitets utbildningar och forskningsprogram har under ett drygt sekel vuxit utifrån det bestånd och den forskarservice som ULA kunnat ge. Vi bekymrar oss nu för att de organisationsförändringar som Riksarkivet redan genomför kommer att försvaga ULA:s funktioner i regionen betydligt. Förslaget till instruktion till Riksarkivet kan innebära att ULA och andra landsarkiv upphör som regionala kulturinstitutioner och enbart utnyttjas som depåer, utan att någon motsvarighet skapas, när Riksarkivet ska ”bedriva verksamhet i de orter som motiveras av myndighetens uppgifter”; I alla fall om inte Riksarkivet uppfattar den regionala närvaron till forskningens stöd som en central uppgift för myndigheten.

Regional arkivsamverkan och regional kultursamverkan

Uppsala län har ett starkt arkivväsen. Förutom Uppsala landsarkiv finns Uppsala stadsarkiv, som är ett av landets största kommunarkiv, med en alltmer central roll i kommunens informationsförsörjning. I länets övriga kommuner är kommunarkiven mindre. Vi har regionarkivet, Svenska kyrkans arkiv, två universitetsarkiv och flera myndighetsarkiv av betydelse. På Arkivcentrum finns utöver ULA, Institutet för språk och folkminnen med sina samlingar. På Uppsala universitet finns Institutionen för ABM, som utbildar arkivarier och bedriver forskning i arkivvetenskap. Och så finns Företagens historia och Folkrörelsearkivet för Uppsala län, de enda arkiv som ingår i den regionala kultursamverkan. Styrkan med den regionala kultursamverkan ligger i kontaktytorna och samordningsmöjligheterna på kulturområdet i stort, vilket för arkivinstitutionernas del har betydelse inte minst för att utveckla arkivens utåtriktade verksamhet och för att tydliggöra den regionala förankringen. Men för samordningen av arkiven har den regionala kultursamverkansmodellen en underordnad betydelse. Inte ens regionarkivet ingår, trots att regionen har den samordnande funktionen.

Samarbete förekommer i två arkivcentra som båda ligger i Uppsala kommun, med cirka 1½ km emellan: Uppsala arkivcentrum och i Fyriskällan (Uppsala stadsarkiv och Folkrörelsearkivet). I övrigt bygger det på nätverkskontakter, föreningar som Länsforskningsrådet för Uppsala län och på tidsbegränsade projekt som Arkivens dag.

Förutsättningarna och intresset för en samverkan skiljer sig åt, inte minst på grund av om arkivens huvuduppgift består i att vara en stödfunktion för en organisations informationsförsörjning eller vara mer av en kulturarvsinstitution med ett uppdrag riktat mot allmänheten. Dock har nästan alla arkivinstitutioner ett inslag av båda delarna och under rätt förutsättningar kunde samarbetet vara betydligt tätare. Därför ser vi förslaget till förordning om arkivcentrumbildningar som ett mycket bra förslag. Det är inte bara en möjlighet för svaga enskilda arkivinstitutioner eller små kommunarkiv, utan kan utnyttjas för att skapa starka regionala arkivmiljöer.

Det regionala arkivväsendet och forskningsinfrastrukturen

Sambandet mellan arkivväsendet och forskning har försvagats de senaste trettio åren. På det politiska planet hör frågorna till olika departement, sedan kulturdepartementet skapades 1991 och

övertog bland annat arkiv som ett ansvarsområde. Sannolikt skulle en närmare studie visa att 'kulturarv' tagit över 'forskning' som ett övergripande syfte för att definiera arkivens samhällsroll. Minst lika viktig är en utveckling av arkivarieprofessionen som ett mer informationsvetenskapligt yrke och av humanistiska, främst historiska, discipliner som utvecklats i en riktning där arkivinformerande haft en mindre central roll. Sambandet behöver stärkas.

Politiskt finns det två viktiga åtgärder: tydliggör arkivens roll som en forskningsinfrastruktur i en fördjupade dialog mellan kulturdepartementet och utbildningsdepartementet, och stärk den regionala nivån med ett utökat samarbete mellan arkivinstitutioner och högskolor kring arkiv och bevarande av forskningsdata.

Arkivutredningen har haft uppdraget att utreda arkivfrågornas departementshemvist och förordar att de fortsatt ska höra till kulturdepartementet, men bör inbegripa flera utgiftsområden – bl.a. 16. Utbildning och universitetsforskning och 19. Regional tillväxt. Vi gillar förslaget och ser båda dessa utgiftsområden som relevanta. I regeringkansliet måste det följas upp med att arkiven uppfattas som en resurs för regional utveckling och för forsknings- och utbildningsväsendet. Arkiven är en forskningsinfrastruktur, på samma sätt som en anläggning med en partikelaccelerator är det. De är en del av regional tillväxt, inte minst på grund av att högre utbildning och forskning är det. Arkiven bör i regeringkansliet definitivt ses som en del av kulturarvet, men lika viktigt är det att uppfatta dem som en del av forskningsinfrastruktur.

Det är därför av intresse för den regionala enskilda arkivens del att konstatera att också högskolorna har en i stort sett olöst situation när det gäller e-arkivering av forskningsdata. E-arkiv saknas på merparten av högskolorna. Lagringen av forskningsdata sker utifrån de enskilda forskarnas förutsättningar (s.183-184), eller med andra ord: det brister i den samlade strategin på högskolorna för att bevara forskningsdata. I likhet med regionala enskilda arkivinstitutioner är högskolor regionala institutioner, nästintill etablerade så att man återfinner en högskola i varje län. Här finns en potential för betydligt tätare samverkan mellan den regionala enskilda arkivsektorn och högskolorna kring ett gemensamt mål: att bevara strukturera och förvalta arkiv för forskningens behov. Vad som krävs är fungerande kanaler mellan kulturdepartementets och utbildningsdepartementets ansvarsområden, med sikte på regionalpolitiska åtgärder som stärker den regionala kunskaps- och kulturarvsinfrastrukturen. Arkivcentra kan vara en fruktbar tanke för att stärka den regionala arkivsektorn också i detta avseende, i den mån högskoleväsendet och Riksarkivet finner en plattform för sådana diskussioner.

I en sådan arkivpolitisk inriktning finns också anledning att utveckla samlade strategier för insamling och dokumentation. Urval och strategisk insamling av arkiv och dokumentationssatsningar är en mer brännande fråga för de enskilda arkiven än för statliga och kommunala, vars insamlingsverksamhet tydligt definieras av kraven på offentliga myndigheter att arkivera. För högskolornas del är emellertid denna fråga också brännande och för arkivsektorns del är det välbehövligt att vid strategiska beslut om dokumentationsbehov kunna ta del av forskarvärldens metodiskt genomtänkta forskningsfrågor som riktlinjer.

Lokala arkiv

Förslaget om tillägget i arkivlagens 3 § att den ska inkludera enskilda arkivinstitutioner som uppbär

statsbidrag, kommer sannolikt innebära att många lokala och regionala föreningar med betydande arkivsamlingar och en aktivt arkivförvaltande verksamhet lämnas vid sidan – både vid regleringen av den enskilda arkivsektorn och i resurstödet till den enskilda sektorn. Det finns visserligen en flexibilitet inbyggt så att staten genom sin resurstilldelning kan utvidga vilka arkivinstitutioner som omfattas. Ja, det är med nuvarande konstruktion med regional kultursamverkan till och med delegerat till de enskilda regionerna att avgöra detta.

De lokala arkiven som förvaltas av hembygdsföreningar och andra, hembygdsliknande, föreningar och företag, spelar en mycket stor roll för bevarandet av kulturarvet. De skulle, med en del hjälp på traven, kunna tillgängliggöra en stor volym värdefullt arkivmaterial. Bland våra medlemsföreningar i Folkrörelsearkivet för Uppsala län kan här nämnas Dannemorabygdens arkivförening, Lövsta Bruksarkiv, Museiföreningen Stockholm-Roslagens järnvägar, Arbetarrörelsens historieförening samt ett flertal hembygds- och bygdegårdsföreningar, vilka på i stort sett ideell grund dokumenterar och förvaltar arkiv. För flera av dessa föreningar innebär Dataskyddsförordningens krav en svårighet. Varken förslaget till arkivlag eller Riksarkivets förslag till föreskrifter för hantering av personuppgifter för arkivändamål av allmänt intresse, löser den. Internt har vi haft diskussioner om Folkrörelsearkivet skulle kunna fungera som ett paraply för medlemsföreningarna. Det skulle emellertid innebära en ny tillsynsroll gentemot medlemsföreningarna som vi inte har en beredskap för.

De lokala arkiven och kulturföreningarna som sköter dem är arkivväsendets kapillärssystem. De har stor betydelse för oss som verkar på den regionala nivån (i vissa län är de regionala arkivinstitutionerna dessutom närmast kringresande konsulter till stöd för de lokala arkiven med sina depåer). På de orter där de verkar bevarar de det lokala kulturarvet och stärker den lokala tillhörigheten för ortsborna. En sådan funktion får inte underskattas i ett samhälle med betydande regionala spänningar och upplevda stämningar i många landsändor av att ha övergivits av ett globalt samhälle. De lokala arkiven bör ha en viktig plats i en strategi för arkivsektorns regionala närvaro.

4. Digitalisering eller massdigitisering?

Arkivutredningens förslag på frågan om massdigitalisering av arkivhandlingar är att den ska utredas vidare av Riksarkivet och att två miljoner årligen anslås under 2022 och 2023 för detta (s.547). Det som behöver utredning är enligt arkivutredningen dels en inventering av arkivbestånd, dels förbättrat underlag för att bedöma kostnader. Det framgår inte helt tydligt om också den senare frågan ska ligga i Riksarkivets utredningsuppdrag, men det vore åtminstone lämpligt att kostnadsbedömning och urval för digitalisering sker i ett sammanhang.

Ur vårt perspektiv ser vi risken att med detta förslag stora resurser läggs på en *digitisering*, det vill säga framställande av digitala kopior av ”analoga” format, utan att den mer övergripande förutsättningen med en genomgripande *digitalisering* av arkivsektorn (en anpassning organisatoriskt och tekniskt till utnyttjande av digital informations- och kommunikationsteknologi) nått tillräckligt långt. Digitisering utan digitalisering riskerar att bli kortsiktiga projekt, ensidigt inriktat på tillgängliggörande och med bevarandefrågan olöst. Det riskerar dessutom att bli betydligt kostsammare och ineffektivare än med en digitaliserad informationsstruktur på plats. Framför allt saknas fortfarande fungerande e-arkivsystem som dels kan hantera det urval av analoga handlingar

som kopierats till digitala, dels – och viktigare – kan arkivera den stora och alltmer dominerande mängd redan digitala handlingar som i dagsläget inte ens samlas in för arkivering. Vi rekommenderar starkt att kulturdepartementet växlar fokus från massdigitisering till att skjuta till väsentliga medel för digitalisering. Finansiera i första hand uppbyggandet av e-arkivsystem. Statliga, kommunala och enskilda arkivinstitutioner har alla akuta behov av utveckling.

Digitiseringen

För en typ av analoga arkivhandlingar rekommenderar vi dock ett snabbt och omfattande digitiseringsprogram för att rädda vad som räddas kan. Ljud- och videoupptagningar sparade på magnetband har en begränsad livslängd och i många fall börjar detta material, som skapats från 1950- till och med 1980-talet, nu nå sin gräns. Av skyddsskäl behöver sådant material överföras till digitalt format så långt det är möjligt under 2020-talet, som är ett avgörande decennium för hur mycket av detta kulturarv som kommer att bevaras. Bestånden hos de enskilda arkiven är särskilt utsatta. Till stor del finns de inte ens omhändertagna av en arkivinstitution och det skulle behövas omfattande kampanjer för insamling av värdefullt material på magnetband. Att digitisera magnetband är tidskrävande och resurskrävande och en massdigitisering ligger utanför de ekonomiska ramar som de enskilda arkivinstitutionerna har i nuläget. För den enskilda arkivsektorn har till nyligen också upphovsrättslagen lagt hinder i vägen för digitisering och lägger fortfarande hinder i vägen för tillgängliggörande av digitiserat material.⁶ Vi ställer oss bakom arkivutredningens förslag om att ett inventeringsuppdrag och planering och kostnadsberäkning för digitisering av audiovisuellt material går till Kungliga biblioteket, i samverkan med Svenska Filminstitutet, Statens musikverk och Riksarkivet. Till en sådan utredning gör vi medskicket att ett till stor del icke inventerat material, som med all sannolikhet är både omfångsrikt, tematiskt brett och av stort kulturarvsvärde, finns i civilsamhället och i företagsarkiv. Utred inte för länge. Det brådskar.

Beträffande urvalet för digitisering i övrigt (även en massdigitisering kräver ett strikt urval om inte de statliga satsningar kommer att kunna räknas i 10-siffriga belopp) som enligt arkivutredningens förslag ska genomföras av Riksarkivet, kan sägas att de lägst hängande frukterna redan har digitiserats och att det fortsatta urvalet ställer större krav på en informationsvärdering. Efterfrågan efter visst grundläggande material från den stora gruppen släktforskare har varit relativt enkelt att identifiera. Personhistoriskt material från i synnerhet kyrkoarkiven har därför digitiserats tidigt. Fortsatt dialog med släktforskar- och hembygdsrörelsen kan rekommenderas (jfr Erland Ringborgs särskilda yttrande). Vi rekommenderar också att en fördjupad dialog med akademiska forskare för en utvecklad analys av informationsvärdet i arkivens bestånd sker, som inte enbart bygger på en konstaterad bred efterfrågan. Påpekandet återknyter till vad vi tidigare anfört om behovet av mer samverkan mellan forskning och arkivväsendet. Arkivväsendets beslut grundar sig i dag inte tillräckligt på kunskap om vad forskarvärlden behöver och forskarvärlden är otillräckligt

---

6 Rätten att framställa exemplar av verk för bevarande- kompletterings-, eller forskningsändamål, eller för lånesökande och för läsning i läsapparater omfattar enligt 2 kap, 16 § Upphovsrättslagen, statliga och kommunala arkivmyndigheter, vetenskapliga bibliotek, fackbibliotek och folkbibliotek, men inte enskilda arkivinstitutioner. Fram till lagändring (SFS 2017:323) i samma paragraf, 3 st, omfattades enskilda arkivinstitutioner inte ens av rätten att framställa exemplar av verk för bevarandeändamål.

underkunnig om vad arkiven kan erbjuda.⁷

Det mindre digitiseringsarbetet består i överföringen genom skanning eller inspelning till ett digitalt format. Det större arbetet handlar om att registrera och förse de digitala objekten med metadata och att tillgängliggöra dem på en digital plattform. Det är framför allt vid dessa moment som digitisering har behov av fungerande e-arkivsystem

Behovet av en e-arkivlösning för enskilda arkivsektorn

Ett e-arkiv kan beskrivas som en teknisk, organisatorisk *och* finansiellt hållbar lösning för insamling och mottagande, bevarande och tillgängliggörande av digitalt arkivmaterial och av metadata som gör arkivmaterialet sökbar, begripligt och möjligt att förvalta över längre tid. E-arkiv behövs för en långsiktigare och effektivare digitisering av pappershandlingar, fotografier och inspelningar, men det största behovet av e-arkiv ligger inte där. Sedan 1980-talet har vårt samhälles information i allt högre grad skapats digitalt och existerar enbart i en digital värld. Till en stor del är det information som inte ens kan konverteras till analoga format eller som pappersdokument utan att innehållet skulle gå förlorat. Det är den information som brukar kallas för ”born digital”. Fortfarande saknas strategier och resurser för arkivering av dessa handlingar, som åldras i ännu snabbare takt än magnetband med analogt material.

Arkivutredningen belyser väl problemen med e-arkiveringen av statliga myndigheters handlingar och framhåller också den besvärliga situation som återfinns i andra sektorer: inte minst för den enskilda sektorn. Arkivutredningen presenterar emellertid inga förslag på hur den enskilda arkivsektorn ska lyckas bygga upp e-arkivsystem. Den föreslagna anslagsökningen till de enskilda arkivinstitutionerna är inte tillräckligt för de regionala enskilda arkivens del (för de större nationella enskilda arkivinstitutionerna finns bättre förutsättningar enligt en utveckling som redan är på gång – Centrum för Näringslivshistoria kan framhållas). Ett gemensamt e-arkivsystem behöver också övervinna regionaliseringen av medelstilledningen som är inneboende i den regionala kultursamverkan. I detta fall behövs en statlig finansiering eller en interregional samverkan.

Föreningen Sveriges länsarkivarier genomförde 2018–2019 ett utredningsprojekt över förutsättningarna för länsarkiven att samarbeta kring ett gemensamt e-arkiv.⁸ En gemensam lösning beräknas kräva mellan 10 och 25 miljoner kronor årligen i offentliga medel, beroende på institutionell form, förväntade möjligheter till avgiftsfinansiering och skalbarhet. Det är en hög kostnad, men kan i sammanhanget jämföras med de betydligt högre kostnader som en massdigitisering skulle innebära. Personalkostnader utgör en stor del och det är en av utredningens slutsatser att en aktiv nyrekrytering utöver länsarkivens befintliga personalstyrka är nödvändig. Ett särskilt stort behov för den enskilda arkivsektorns del är förmågan att kunna omhänderta och arkivera äldre digitalt material som kan ha förvarats på gamla omoderna lagringsenheter eller som skapats i format som inte längre används.

Föreningen Sveriges länsarkivariers utredning föreslår två lösningar. Gemensamt för dem är

---

7 Jämför här projektet CAPTURE på Institutionen för ABM i Uppsala, med Isto Huvila och Olle Sköld som medverkande. CAPTURE strävar efter att analysera forskares behov av information och hur den bäst struktureras: informationsvärdering med användarperspektiv som kan vara ett hjälpmedel för en inventering.

8 [Slutrapport Projektet Nationell E-arkivlösning enskilda arkiv](#).

behovet av ett nationellt råd för enskilda arkiv som utvecklar standarder och ger utbildning i e-arkivering för arkivinstitutioner och deponenter i den enskilda sektorn. Den ena lösningen förespråkar bildandet av 3-4 arkivinstitutioner med ett geografiskt ansvarsområde motsvarande landsdelar, d.v.s. flera län. Inom ramen för regional kultursamverkan som finansieringsform, skulle arkivinstitutionerna kunna bygga på en interregional kultursamverkan, motsvarande den som är under utveckling i Sydsverige. Den andra lösningen, som sannolikt blir mindre kostsam men också riskerar att fjärma verksamheten mer från det regionala sammanhanget och som sannolikt blir mer beroende av ett direkt statligt stöd utanför den regionala kultursamverkans ramar, är skapandet av en central arkivinstitution.

Arkivinstitutionerna för e-arkiv kan närmast liknas vid specialiserade arkivdepåer, ungefär som om flera länsarkiv skulle gå samman för ett gemensamt klimatarkiv för fotografiskt material. Det är viktigt att ha för ögonen att de digitala handlingar som förvaras där, i de flesta fall kommer att utgöra en del av ett arkiv tillsammans med en organisations pappershandlingar (man kan jämföra med arkivutredningens diskussion om att informationen i gemensamt driftade arkiv ska anses höra till en myndighet som är arkivbildaren). Arkivet ägs av eller deponeras hos ett länsarkiv även om det förvaltas av ett e-arkiv.

Uppsala 2020-05-26

För Folkrörelsearkivets för Uppsala län styrelse

Maths Isacson, styrelseordförande

Örjan Simonson, arkivchef